

Отримано: 19 вересня 2017 р.

Прорецензовано: 24 вересня 2017 р.

Прийнято до друку: 1 жовтня 2017 р.

e-mail: lsa100600@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2017-67-51-54

Божко О. С. Атмосфера «саспенс» як домінуюча ознака літературного жанру «фентезі» / О. С. Божко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – Острог : Вид-во НаУОА, 2017. – Вип. 67. – С. 51–54.

УДК: 811.111'38:821.111

Олена Сергіївна Божко,

Херсонський державний університет, м. Херсон

АТМОСФЕРА «САСПЕНС» ЯК ДОМІНАНТНА ОЗНАКА ЛІТЕРАТУРНОГО ЖАНРУ «ФЕНТЕЗІ»

У статті висвітлюються особливості формування атмосфери «саспенс» як домінуючої ознаки літературного жанру «фентезі», аналіз експресивних поведінкових реакцій, спричинених станом страху, в якому перебуває персонаж. Проаналізовано підходи різних вчених щодо визначення поняття «саспенс». Встановлено, що сучасна лінгвістика все частіше звертається до вивчення мовної репрезентації внутрішнього світу людини, зокрема її емоційної сфери.

Ключові слова: саспенс, література жанру «хоррор», страх, атмосфера «саспенс», фентезі.

Елена Сергеевна Божко,

Херсонский государственный университет, г. Херсон

АТМОСФЕРА «САСПЕНС» КАК ДОМИНАНТНЫЙ ПРИЗНАК ЛИТЕРАТУРНОГО ЖАНРА «ФЕНТЕЗИ»

В статье освещаются особенности формирования атмосферы «саспенс» как доминантного признака литературного жанра «фэнтези», анализ экспрессивных поведенческих реакций, вызванных состоянием страха, в котором находится персонаж. Проанализированы подходы различных ученых относительно определения понятия «саспенс». Установлено, что современная лингвистика все чаще обращается к изучению языковой репрезентации внутреннего мира человека, в частности ее эмоциональной сферы.

Ключевые слова: саспенс, литература жанра «хоррор», страх, атмосфера «саспенс», фэнтези.

Olena Bozhko,

Kherson State University, Kherson

THE «SUSPENSE» ATMOSPHERE AS A DOMINANT SIGN OF THE LITERARY «FENTESY» GENRE

The article focuses on the peculiarities of the forming the «suspense» atmosphere as the dominant feature of the literary «fantasy» genre. It was analysed the character' expressive behavioral reactions caused by the state of the fear in which he/she is located and approached the different scientists' regards to the «suspense» definition. It is established that modern linguistics are increasingly drawn to the study of language representation of person's inner world, including its emotional sphere. This article complements and extends existing theoretical concept of the formation atmosphere «suspense» in the literary «fantasy» genre and determines the direction of the future linguistic researches to the representation the «suspense» atmosphere. The «suspense» is a complex concept that characterizes the degree of narrative intensity, created by the two story modes: strategic incomplete (based on the uncertainty that causes the reader state interest) and strategic deposition (associated with anticipation, expectations, anxiety and worry). Though, the «suspense» atmosphere is based on the mystical category. The mysterious, ghostly, unreal is one of the main key features of the «fantasy» genre. The motive dominates in such fictions and structures their compositions. The main function of language means is creating the atmosphere of mystery, uncertainty and illusory.

Key words: suspense, literature of the «horror» genre, fear, the atmosphere «suspense», fantasy.

Постановка проблеми. Враховуючи те, що людській уяві немає меж, у лінгвокультурі почала з'являтися незліченна кількість архетипів, на кшталт богів, демонів, духів, привидів, монстрів та ін., які зараз користуються великою популярністю серед жанрів «фантастичного трикутника»: фентезі, наукової фантастики та літератури жахів.

Актуальність дослідження. Поняття «саспенс» усе частіше зустрічається у вітчизняній лінгвістиці й літературознавстві, проте досі немає вичерпного визначення цього поняття. Більш того, дискусійним залишається питання про онтологічну сутність самого поняття та лінгвістичних особливостей функціонування саме атмосфери «саспенс» у літературному жанрі «фентезі».

Зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями. Запропонована тема дослідження доповнює і розширює існуючі теоретичні концепції формування атмосфери «саспенс» у літературному жанрі «фентезі», а також визначає напрямок подальших досліджень лінгвістичної репрезентації атмосфери «саспенс».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На розгляді питань пов'язаних із літературою жахів зосереджують увагу переважно зарубіжні дослідники, як Д. Д. Джонсон С. Т. Джоши, М. Касл, М. Класен, Н. Керол, Г. Ф. Лавкрафт, Д. Стрінаті, Т. Тодоров, Д. Цілман та ін., та невелика кількість вітчизняних науковців, як О. С. Артемьєва, Е. В. Жаринов, Т. М. Тимошенко та ін..

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття зумовлена загальною спрямованістю сучасної лінгвістики на дослідження мовних засобів у репрезентації атмосфери «саспенс» як домінуючої ознаки літературного жанру «фентезі».

Новизною є інтегративний підхід до лінгвістичного аналізу когнітивних особливостей вербальної репрезентації атмосфери «саспенс», оскільки вказані характеристики знаходили лише часткове висвітлення в дослідженнях кінематографа, але ще не були об'єктом окремих лінгвістичних досліджень жанру хоррор у художній літературі.

Методологічне або загальнонаукове значення. Лінгвістичний аналіз вербальної репрезентації атмосфери «саспенс» передбачає застосування низки методів дослідження: стилістичного, семантичного та інтерпретаційно-текстового методу, а також дослідницькі прийоми лінгвістичного спостереження та систематизації.

Викладення основного матеріалу. Фентезі (від англ. Fantasy – «фантазія») – вид фантастичної літератури, заснований на використанні міфологічних і казкових мотивів. У творах фентезі найчастіше дія відбувається у вигаданому світі, близькому реальному, герої стикаються з надприродними явищами та істотами.

Темне фентезі – «dark fantasy» вперше отримало свою назву в 1973 році, а в 1987 Джек Вільямсон його виділив як окремий вид. До темного фентезі зараховують три групи фантастичної літератури: традиційне фентезі з «темним» відтінком, різновид містичного хоррора і фентезі, написане в особливо гнітючому стилі [11]. Критики стверджують, що темне фентезі не лякає читача безпосередньо, а створює у нього емоційне відчуття, про минулий страх.

Література жахів (англ. Horror literature, horror fiction; слово запозичене з англійської мови «хоррор») – жанр фантастичної літератури, що має справу з надприродним, у прямому сенсі слова. Вона має обмежений набір персонажів, запозичених, як правило, з низової міфології різних народів: вампіри, зомбі, перевертні, примари, демони та ін.. Ще в 1764 р. зародився готичний роман в Англії – стараннями Хораса (Горацій) Уолпола «Замок Отранто» [1].

Хоррор є одним із парадоксальних жанрів, адже він приваблює тими елементами та емоціями, які в повсякденному житті є відштовхуючими та огидними. Н. Керол у своїй праці «The Philosophy of Horror» розділяє емоції викликані жанром літератури жахів на фізичні та когнітивні [4, с. 25]. Ідею про те, що хоррор – емоція, тільки емоція «культурно» введена в рамках літературних традицій, висловив ще Д. Вінтер: «Хоррор це не жанр, як містерія, наукова фантастика чи вестерн. Хоррор це емоція» [12].

До жанру «хоррор» можна віднести і твори візуальних видів мистецтва: картини, постери, колажі, літографії, «які не включають розповіді», але в яких присутній необхідний для хоррора «елемент конфронтації» між звичним і аномальним» [11].

Т. Тодоров вирізняє три форми літератури жахів, як жанру: надприродне, чудесне, фантастичне. Перша категорія – надприродне, у своєму арсеналі налічує елементи надприродного в розв'язці твору, події, що вважаються нереальними, неможливими та ірраціональними, або ті, що є шокуючими, непередбачуваними, унікальними, незвичайними, а читачі, у свою чергу отримують можливість розкрити їх по-своєму. Друга категорія – чудесне є подібною до першої своїми ключовими неприйнятними та незрозумілими явищами, однак у чудесному, надприродні явища присутні впродовж всього твору. Аби зрозуміти ці явища, ми маємо прийняти «нові закони природи», крізь призму вампірів, демонів, вовкулаків та ін. Третью, останньою, категорією виступає фантастична література жахів, яка не дає нам чіткого пояснення ірраціонального, натомість пропонує декілька альтернатив читачу [10, с. 32].

Література фентезі за своєю природою є алегоричною і символічною, тому що дає нам можливість пізнати те, чого ми боїмося, дає нам шанс відчувати ті емоції, які нам, кожному окремо, є необхідними, а суспільству – зайвими. Як зазначає Г. Ф. Лавкрафт: «найстарішою та найсильнішою емоцією людства є страх, а найстарішим та найсильнішим різновидом страху є страх невідомого» [8, с. 25]. Сутність страху полягає в тому, що інтуїція на рівні інстинктів може розкрити те, що матеріалістичне суспільство заперечує.

Недивним є той факт, що літературна форма, так тісно пов'язана з первинними інстинктами, налічує стільки ж років, скільки і сама людська думка. Жахливе, фантастичне зустрічається у фольклорі різних країн і народів. Пов'язано це з малим ступенем вивченості навколишнього світу. Все невідоме лякає людину, а пройшовши крізь призму його уяви знаходить фантастичні форми. У більшості своїй воно (жахливе і фантастичне) знаходить форму хронік, балад, казок [4, с.34].

Письменники володіють умінням створювати моторошну атмосферу надприродного, котра надає жахам лякаючої життєвості, робить твір дуже напруженим. Але в усіх художніх творах даного жанру страх, не є єдиною домінантою розповіді. Більшу важливість має не сам страх, а причина його виникнення. Усі привиди та опудала лише слугують для створення пригнічуючого відчуття, підсиленого творчою уявою автора.

Семіотик і письменник У. Еко зазначав, що глибоким підґрунтям таємного є релігійні уподобання та релігійна свідомість, дослідник намагався удосконалити та осучаснити інтерес до всього незнайомого та таємного. Прагнення особистості поринути у вир ілюзій і фантазій є єдиним способом звільнити себе від повсякденної рутини та реалій життя зі своїми законами, правилами та об'єктивною реальністю [5, с. 56].

В основу атмосфери «саспенс» покладено категорію містичного, яка ґрунтується на триєдності «таємниці – страх – стан тривожного очікування». Таємниче, примарне, ірреальне, що не можна пояснити на раціональних засадах, є однією з ключових ознак жанру фентезі, тим змістовим стрижнем, довкола якого побудована композиція твору. Мотив таємниці домінує в художніх творах жанру фентезі й структурує його композицію. Основна функція мовних засобів реалізації відповідної субкатегоріальної ознаки – створення атмосфери загадковості, невизначеності, примарності.

Поняття «саспенс» є комплексним поняттям, що характеризує ступінь нарративної напруженості, створюваної двома модусами оповідання: стратегічною неповнотою (заснованою на невизначеності, що викликає у читача стан цікавості) і стратегічним відкладанням (пов'язаним з передчуттям, очікуванням, індукують стан тривоги і занепокоєння). Саспенс постійно переслідує одну мету – забезпечити гострі відчуття і тримати аудиторію в напруженні, у той час як сюжет вибудовується до кульмінаційного моменту. Напруженість зазвичай виникає, коли головна дійова особа (або особи) знаходиться в загрозливій ситуації, коли життя знаходиться під загрозою. Власне, поняття «саспенс» – один із найсильніших прийомів, що дозволяє захопити увагу читача, і навпаки, по-справжньому починає працювати лише тоді, коли читач уже достатньо вжився в події у тексті.

Атмосфера «саспенс» виникає тоді, коли розв'язка включає в себе найбільш ймовірну, хоча і небажану альтернативу, а читач сподівається на малоімовірний, але бажаний результат подій. Основою формування атмосфери «саспенс» є моменти,

які ведуть до розв'язки, в результаті якої читач не впевнений. Поки фінал неясний, читач відчуває напруження. Як тільки настає розв'язка і вона влаштовує читача, напруження поступається місцем іншим емоціям – подив, полегшення, радість та ін.:

Tommy expected the mini-kin to ravel down from the rafters on a web of its own making, directly onto the windshield. Still largely concealed by the increasingly soiled and ragged fabric that had been the skin of its doll phase [6, с. 58];

Pale pink light spread like a dim blush on the face of the eastern sky. As if it were not a solid creature, but an elaborate origami sculpture, the demon continued to fold itself into itself, growing smaller and smaller still – until, with a shimmer that hid the how of the final transformation, it became only a rag doll once more, exactly as it had been when he had found it on his doorstep, a limp-limbed figure of white cotton, with all the black stitches intact [6, с. 233].

Письменники володіють умінням створювати моторошну атмосферу надприродного, котра надає жахам лякаючої життєвості, робить твір дуже напруженим. Майстерний психологічний аналіз самого процесу виникнення та розвитку людського страху є однією з своєрідних особливостей фантастичних творів письменників. У своїх творах А. Блеквуд, В. Блеті, Б. Стокер, насамперед, анатомують страх, подають, свого роду, «фізіологію страху», аналізують стани афекту, «заскоку». Так, у творах «Лялька», «Дракула» і «Екзорцист» страх представлений лексемами «horror», «shock», «fear», «terror» задля створення ефекту саспенс:

She watched for a few seconds thunderstruck, and then suddenly realised with a shock of utter horror that this small, purposive monster was the doll, Monica's doll! [2, с. 9];

I held tight, and I thought I was going to win, for I didn't mean Him to take any more of her life, till I saw His eyes. They burned into me, and my strength became like water [9, с. 267];

Karras stared. At the back of his neck, he felt hands. Icy cold. Lightly touching. And then gone. Caused by fear, he concluded. Fear [3, с. 159];

Then she cringed; shrinking bade in incredulous terror as she thought she saw hazily, in a swimming fog, her daughter's head turning slowly around on a motionless torso [3, с.133].

Заціпеніння тіла (цілого) як раптове припинення руху або тривале завмирання, стан нерухомості, коли людина переживає страх, вербалізується словосполученнями «eyes still unfocused», «stood motionless», «a moment of unconsciousness» у реченнях:

Chris crumpled to the floor in a daze of horror; in a swirling of images, sounds in the room, as her vision spun madly, blurring, unfocused, her ears ringing loud with chaotic distortions as she tried to raise herself, was too weak, faltered, then looked toward the still-blurred bed. The words were cut off as Chris started crawling painfully toward the bed with her face smeared with blood, with her eyes still unfocused, limbs aching, past Karl [3, с.133];

Karras nodded absently, staring at a pattern in the rug, and then after many minutes he got up, walked slowly to the entry hall and stood motionless in the darkness, stood without expression, in another dimension, staring into nothing with his hands in his pockets as he listened... [3, с.147].

The rush of blood without control drained her heart, and a moment of unconsciousness supervened so that everything, as it were, turned black [2, с.20].

Для створення атмосфери «саспенс» письменники також у своїх творах надають опис природних явищ та химер, що підсилюють емоційний вплив на читача. Автор уводить опис природи, насичуючи його епітетами з негативною конотацією «noisy», «ice-cold», «funeral», «flensing»:

A noisy burst of November wind threw shatters of cold rain in his face [6, с.58];

When Tommy opened the front door, ice-cold wind assaulted him, frigid enough to take his breath away. A whirl of dead melaleuca leaves like hundreds of tiny flensing knives spun over him, whispering-buzzing against one another, and he stumbled backward two steps, shielding his eyes with one hand, gasping in surprise [6, с.30];

Never did tombs look so ghastly white. Never did cypress, or yew, or juniper so seem the embodiment of funeral gloom. Never did tree or grass wave or rustle so ominously. Never did bough creak so mysteriously [9, с.196].

Задля створення атмосфери «саспенс», автор описує надприродні створіння використовуючи наступні лексеми «horribly», «deliberate», «dreadful», «expressionless», «man-like», «chinless», «fabulous», «uneradicated», «uneradicated», «hissed», «squeaked»:

It was horribly taking steps, small but quite deliberate steps as though alive. It had dreadful face, it had an expressionless tiny face... [2, с.9];

It was partly human, beyond a doubt, with very man-like hands and head, and the goatish, chinless face had the stamp of the Whateleys upon it. But the torso and lower parts of the body were teratologically fabulous, so that only generous clothing could ever have enabled it to walk on earth unchallenged or uneradicated. [7, с.15];

The hinges of its diminutive broken arms and its jointed legs emitted a thin, creaking sound as it came darting – the syllables Madame Jodzka had already heard more than once. Syllables she had heard without understanding – «buth laga» – but syllables now packed with awful meaning: Revenge. The sounds hissed and squeaked, yet clear as a bell as the beast advanced at this miraculous speed [2, с.22].

Головні висновки. Таким чином, атмосфера «саспенс» пов'язана з мотивом таємниці, вірою в надприродне, ірраціоналізмом як певним способом пізнання дійсності, що ґрунтується на створенні атмосфери нагнітання страху перед невідомим. Так, жанр фентезі має на меті викликати у читача відчуття тривоги, страху і супутніх відчуттів, що створює атмосферу напруги у художньому творі.

Перспективи подальших досліджень. До перспектив подальших досліджень слід віднести також розробку підходів до аналізу атмосфери «саспенс» у її семантико-когнітивному аспекті.

Література:

1. Невский Б. Темное фэнтези [Електронний ресурс] / Б. Невский // Журнал «Мир Фантастики». – № 23, июнь 2005. – Режим доступу : <http://www.mirf.ru/Articles/art812.htm>.

-
2. Blackwood A. The Doll [Electronic resource] / A. Blackwood. – Access mode : <http://algernonblackwood.org/>
 3. Blatty W.P. The Exorcist [Electronic resource] / W.P. Blatty. – Access mode : <https://vk.com/doc16932426618b55&dl=4c0a3309d17f5a3ffa>
 4. Carroll N. The Philosophy of Horror or Paradoxes of the Heart / N. Carroll. – New York : Routledge, 1990. – 272 p.
 5. Eco U. Semiotics and the philosophy of language / U. Eco. – Bloomington : Indiana University Press, 1984. – 188 p.
 6. Koontz D. Tick Tock [Electronic resource] / D. Koontz. – Access mode : <https://jtmfjlud.files.wordpress.com/2015/07/dean-koontz-tick-tock-pdf.pdf>
 7. Lovecraft H.P. The Dunwich Horror [Electronic resource] / H. P. Lovecraft. – Access mode : <http://busyreadywhat.or/LovecraftHorror.pdf>
 8. Lovecraft H. P. The Annotated Supernatural Horror in Literature / H. P. Lovecraft. – N.Y. : Hippocamus Press, 2000. – 228 p.
 9. Stocer B.. Dracula [Electronic resource] / B.Stocer. – Access mode : <http://www.planetebook.com/ebooks/Dracula.pdf>
 10. Todorov T. The Fantastic: A Structural approach to a literary concept / T. Todorov. – N.Y. : Cornell University, 1975. – 190 p.
 11. Tudor A. Why Horror? The Peculiar Pleasures of a Popular Genre [Electronic resource] / A. Tudor. – Access mode : <http://frog.kingsbridgecollege.org.uk>
 12. Winter D. E. Horror of the '60s,'70s,'80s [Electronic resource] / D. E. Winter. – Access mode : <http://toomuchhorrorfiction.blogspot.ru>